

"מזרח הוא מזרח ומערב הוא מערב, והשניים אינם נפגשים לעולם", כתב רדיארד קיפלינג (Kipling) בשנת 1889 (**שירת האגדה של מזרח ומערב**) – וכיוון שקיפלינג נחשב למשורר בה"א הידיעה של האימפריאליזם הבריטי, סופרים ופרשנים רבים השתמשו בציטוט זה כביטוי לתפישה בדבר פער תהומי בין תרבויות המזרח לתרבויות המערב, פער שאין דרך לגשר עליו (אף כי ספק אם זו הייתה כוונת המשורר).

המגעים בין המערב לתרבויות סין ויפן עד לראשית העת החדשה אכן היו מעטים וקלושים. הודו ואירופה, לעומת זאת, נפגשו אף נפגשו פעמים רבות במהלך ההיסטוריה. וסקו דה גמה (Vasco da Gama) עמד בראש המסע הימי הישיר הראשון מאירופה להודו והגיע לקליקוט (Calicut) שבחוף מלבאר (Malabar) בשנת 1498 – ובכך נפתח עידן של מגעים רצופים בין מזרח ומערב ושל הקמת מאחזים אירופיים בהודו ומעבר לה. אולם וסקו דה גמה לא "גילה את הודו", כפי שכתוב לעתים בספרי לימוד או באנציקלופדיות. בניגוד לתושביה של יבשת אמריקה, לבני התרבויות ששכנו בתת-היבשת ההודית היו קשרים הדוקים עם כל הציביליזציות ב"עולם הישן" מקדמת דנא. יוונים פלשו לחלקים מצפון הודו וכבשו אותם החל בימי אלכסנדר הגדול במאה הרביעית לפנה"ס. אחר-כך, במשך קרוב ל-200 שנה (180 לפנה"ס–10 לספירה), התקיימו ממלכות הלניסטיות בצפון הודו, באזור שנקרא אז בקטריה (Bactria, כיום באזור הגבול שבין אפגניסטן לטג'יקיסטן ואוזבקיסטן) וכן בפנג'ב (Punjab, בצפון הודו ובפקיסטן של ימינו). בממלכות האלה נולדה מציגה דתית, אמנותית ולשונית בין התרבות היוונית-ההלניסטית לתרבות ההודית. השפעות הדדיות ניכרות במילים מסוימות ביוונית ובסנסקריט, וכן בפיסול, במטבעות, באסטרונומיה ועוד. באמצעות אותם יוונים-הודים וכן בזכות קשרי מסחר שנמשכו גם בתקופה הרומית, התורות הדתיות והפילוסופיות של הודו היו מוכרות להוגי-דעות במערב. כך, למשל, כתב במאה השנייה לספירה המלומד הנוצרי, קלמנס מאלכסנדריה (Titus Flavius Clemens):

פילוסופיה, דבר שהוא בעל תועלת רבה, פרח בעת העתיקה בקרב הברברים, ושפכה את אורה על האומות. [...] וגם הגימנוסופיסטים [Gymnosophists, "הפילוסופים העירומים"] נמנים עמם [...] ובהם שתי קבוצות: הֶסְרָאמָאנִים [Śramaṇa, תנועה הינדואית אסקטית] והברהמינים [מעמד המלומדים בהודו]. קשרים מסחריים ענפים בין אגן הים התיכון להודו, ובאמצעותם, קשרים גם עם חלקים אחרים של מזרח אסיה, התקיימו במרוצת כל ימי-הביניים. ב"דרך המשי" –

מונח שהתייחס לרשת מסועפת של נתיבים שחיברו בין היבשות של "העולם הישן" – עברו סחרות ורעיונות במשך מאות שנים. ליהודים שישבו במצרים ובעדן היה תפקיד חשוב למדי במסחר עם הודו. על יהודים אלה אפשר ללמוד מספר הודו: **תעודות מגניזת קהיר** (כרכים א-ג, הוצאת מכון בן-צבי) מאת שלמה דב גויטיין ומרדכי עקיבא פרידמן. ומי שמעדיף להתוודע אל העבר בדרך קלה יותר, יוכל לצאת למסע אל עולם זה באמצעות ספרו של אמייטאב גוש, **בארץ עתיקה** (תרגמה עדי גינצבורג-הירש, תל-אביב: הוצאת חרגול, 2006). בעלילת הספר, שנודדת בין כפר במצרים במאה העשרים למנגלור (Mangalore) במאה השתים-עשרה, משלב גוש, הסופר-האנתרופולוג היהודי בן זמננו, את אברהם בן-יגו, סוחר יהודי מן המאה השתים-עשרה שישב כ-20 שנה בחוף מלבאר ונשא לאישה את שפחתו היהודית אֶשׁוּ, ואת בִּזְמָה, העבד היהודי של אברהם בן-יגו, שנזכר במכתבים שבגניזה רק ברמו.

עוד על קהילות יהודיות במערב הודו בימי-הביניים אפשר לקרוא **במסעות בנימין מטודלה**, שביקר שם במאה השתים-עשרה (ועל כך ראו להלן, במאמרה של אופירה גמליאל). אולם המתווכים העיקריים בין מזרח למערב, מן המאה השמינית ואילך, היו המוסלמים, שהובילו מהודו לא רק תבלינים ובשמים, אלא אף ידע עשיר ורב. אמנם החיבור **רחלה** (Rihla), המתאר את מסעותיו של אבן בטוטה (Ibn Battuta) במחצית הראשונה של המאה הארבע-עשרה, ובכללם הביקור בהודו, לא היה ידוע באירופה עד למאה התשע-עשרה, אבל חיבורים אחרים של מוסלמים, שדנו בחלקים שונים ובהיבטים שונים של תת-היבשת ההודית כן הגיעו, במישרין או בעקיפין, לאירופה זמן רב לפני המסע של וסקו דה גמה, ואתם גם ידע רפואי, מדעי ואמנותי שנדד מן המזרח אל המערב. באופן כללי אפשר לטעון, כי בתקופה הטרנס-מודרנית, אירופה הייתה זו ששאלה מן המזרח בכלל ומהודו בפרט. גם במשך מאות השנים הראשונות אחרי מסעו של וסקו דה גמה, באו האירופאים להודו על מנת לקחת, וכל מה שביקשו ויכלו להעניק בתמורה הייתה הנצרות. רגשי האדנות וההתנשאות של בני אירופה על בני תת-היבשת ההודית התגבשו בעיקר במאות התשע-עשרה והעשרים. חשוב לזכור, כי, בסיכומו של דבר, שליטתן של מעצמות אירופה בחלקים ממזרח אסיה, והודו בכללם, לא הייתה אלא אפיזודה קצרה למדי. המאמרים בגיליון זה של **זמנים** מביאים אפוא את סיפוריהם של מפגשים שונים עם הודו בצד דיונים במורשת הרוחנית העשירה ובמורכבות הפוליטית שמעצבים את הודו כיום – והם מוכיחים בבירור, שאין להשקיף על הודו ותרבותה אך ורק דרך הפריזמה המערבית.